

תקלה לצדיקים: שיטות רבינו תם

ורבינו יב"ק משפירא

ר' רועי הכהן זק

- א. סוגיית הגמרא
- ב. שיטת ר"ת
- ג. שיטת רבי יהודה ב"ר קלונימוס משפירא
- ד. שיטת רש"י
- ה. ר' אבין ממגנצא

א. סוגיית הגמרא

בעקבות הדיון במעשה פילגש בגבעה בתחילת מסכת גיטין (ו:), נאמר בגמרא "אמר רב חסדא לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי פילגש בגבעה..."¹, ומתוך כך שנויה סוגיא בענין זה. בסוף הסוגיא (ז.) מובאים הדברים הבאים:

א"ר אבהו לעולם אל יטיל אדם אימה יתירה בתוך ביתו שהרי אדם גדול הטיל אימה יתירה בתוך ביתו והאכילוהו דבר גדול ומנו ר' חנינא בן גמליאל.

האכילוהו ס"ד? ! השתא בהמתם של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידם צדיקים עצמם לא כל שכן! אלא בקשו להאכילו דבר גדול ומאי ניהו אבר מן החי

מקושיית הגמרא עולה כי הקב"ה מגן על צדיקים מפני כישלון בעבירה¹. תירוץ הגמרא מבוסס אף הוא על יסוד זה, ולכן מעמידה הסוגיא את המקרה של רבי חנינא בן גמליאל בחשש כשלון עבירה, ממנו אכן ניצל אותו צדיק. יש בשי"ס עוד שתי סוגיות, בהן מקשה כך הגמרא על מקרים בהם נראה כי ת"ח נכשל בעבירה ומתרצת על-פי היסוד האמור².

רבותינו הראשונים הקשו כי יש עוד סוגיות בהן היה מקום להקשות כן, ובכל זאת אין הגמרא מעלה כלל נקודה זו אלא היא מקבלת ללא הסתייגות את התיאור

¹ זאת, על בסיס קל וחומר מחמורו (אתוננו) של רבי פנחס בן יאיר, שלגביה נטבע המושג "בהמתן של צדיקים אין הקב"ה מביא תקלה על ידן", כמפורש בסוגיא במסכת חולין (ז.-). החל מ-"מאי בהמתן של צדיקים" עד "ולא לפני בהמת חברו אלא אם כן עישר".

² יבמות צט: וכתובות כח: (זו אותה סוגיא הנמצאת בשני המקומות); חולין ה: ו, ז. [אלו שלושה מקרים שונים המופיעים כולם בסוגיא שם בשל הנושא של "השתא בהמתן" וכו', כפי שכתב רש"י (שם, ו, ד"ה "לפונדקא דיאיי")]

שת"ח אכן נכשל בעבירה. לתשובות שניתנו לתמיהה זו נודעת משמעות רבה לעניין אפשרות כי תלמידי חכמים יטעו ויכשלו. בדיונו להלן יובאו וידונו בעיקר המהלכים השונים, והחולקים, של רבינו תם מחד, ושל רבינו יהודה ברבי קלונימוס משפירא, מאידך.

ב. שיטת ר"ת

(1) פתיחה

הראשון מבין רבותינו הראשונים שמצאנו בדבריו התייחסות ישירה ומהלך שלם לגבולות הגנת הצדיקים מטעות וכישלון הוא רבינו תם³. שיטתו מופיעה בהרחבה בספר הישר⁴ ובתמצית בתוספות ובתוספות הרא"ש במספר מקומות⁵. על-מנת לעמוד על שיטתו, אביא כעת את דבריו שבספר הישר, בתוספת הערות והסברים.

ר"ת פותח בהצגת הקושי הבסיסי שהוזכר לעיל- "השתא בהמתן... והא דחזינן בפרי קמא דשבת דרי ישמעאל קרא והיטה⁶ ורי יהודה בן טבאי שהיה משתטח על קברו של אותו הרוג בחגיגה⁷ וההוא מעשה דיבמות שקרעו ספר תורה

³ אמנס, נלעני"ד כי ניתן לדייק גם מדברי רש"י, סבו של ר"ת, מהי עמדתו בנדון זה, וכן הוא לגבי ר' אב"ן ממגנצא, ראש חכמי אשכנז בדורו של ר"ת (שהיה רבם של כל בעלי התוספות וראש חכמי צרפת). אולם, מכיוון שמדובר בדיוקים ולא בהתייחסויות מפורשות, ידונו הדברים להלן, על-בסיס הדיון בשיטות ר"ת ורי"ב"ק.

⁴ ספר הישר, חלק החידושים- מהדורת ש"ש שלזינגר, סימן תמא (עמ' 260-261), בחתימה "מפי רבי", דהיינו כי תלמיד רבינו תם רשם את הדברים כפי שלימדס ר"ת.

⁵ יש גם הבדלים בין ספר הישר ובין התוספות ובין דבורים שונים בתוספות, שחלקם יוזכרו להלן.

⁶ רבי ישמעאל בן אלישע קרא לאור הנר בשבת, בניגוד לגזירה שלא לעשות כן מחשש שבעת הקריאה יטה את הנר, בשוכחו כי שבת היום. הטיית הנר נועדה לסייע באספקת השמן לנר, מעשה שיש בו איסור הבערה בשבת. רבי ישמעאל אמר על עצמו "אני אקרא ולא אטה" והעיד על עצמו כי בעת הקריאה נכשל והטה. (שבת יב:).

⁷ לפי התורה שבעל-פה המקובלת לנו מפי הגבורה, דין עדים זוממים ("ועשית לו כאשר זמם") חל אם בית הדין כבר פסק את הדין על-פי עדותם, אך טרם ביצע אותו ("כאשר זמם ולא כאשר עשה"). הצדוקים, שחלקו על תורה שבעל-פה אמרו שיש להחיל דין "כאשר זמם" גם אם בוצע כבר גזר הדין נגד הנדון. על-מנת להדגיש ולפרסם שאין הלכה כדעת הצדוקים, הוציא יהודה בן טבאי עד זומם להורג כאשר נתגלה זממו עוד טרם פסק הדין. כשמע על כך שמעון בן שטח אמר לו ששפך דם נקי כי אין להעניש עדים זוממים אלא אחרי פסק הדין. (מכות ה:).

בחמתן ופרכינן קרעו ס"ד אלא בקשו לקרוע⁸. מדוע יש סוגיות שבהן מניחה הגמרא שלא יכול להיות שצדיקים יכשלו בשוגג בעבירה, ואילו בסוגיות אחרות אין לגמרא כל קושי עם מקרים בהם תנאים נכשלו בשוגג בחילול שבת, בשפיכת דם נקי ובבזיון ספר תורה?

2) תירוצו העקרוני של ר"ת- אכילה שאני

על השאלה המהותית האמורה משיב ר"ת בתירוץ עקרוני- "תריך הכי גבי אכילה ודאי אין הקב"ה מביא תקלה על ידיהן דאי אפשר שלא יתגלה להן האיסור שיש באותה אכילה אבל גבי שאר דברים כגון הנך שהזכרתי לעיל חטא גורם". קיימת, אפוא, הבחנה עקרונית בין כישלון באכילת מאכל איסור לבין כל עבירה אחרת. לגבי כל העבירות, יכול שייכשל בהן אדם, אפילו צדיק, עקב חטא מצדו. ככל הנראה, כוונת ר"ת היא שבאותם מקרים שהביא בקושייתו, נכשל החכם בעבירה מפני שהביא על עצמו מצב זה עקב חטא שלו⁹. לעומת זאת, כאשר מדובר באכילת דבר איסור מגן הקב"ה על החכם ומונע מצב בו ייכשל באכילת איסור, אפילו אם הוא עצמו הביא את עצמו למצב זה, כאמור. אין בדברי ר"ת כאן הסבר להבחנה בין אכילת איסור לבין שאר עבירות, ונראה שעצם ההבחנה בנויה על כך שהסוגיות שבהן נשאלה שאלת "השתא" אכן נוגעות לאכילת איסורים דווקא. בהבאת שיטת ר"ת בתוספות מובא גם נימוק להבחנה: "שגנאי הוא לצדיק שאוכל דבר איסור"¹⁰, דהיינו שיש גנאי מיוחד באכילת דבר איסור בשוגג, מעבר לזה שבעבירות אחרות. ייתכן שגנאי זה

⁸ הגמרא מביאה מקרה בו רבי אלעזר ורבי יוסי חלקו ביניהם לגבי היתר טלטול של חפץ מסויים בשבת, מבחינת דיני מוקצה. הויכוח ביניהם התרחש בבית כנסת, ובמסגרתו אחזו שניהם בספר התורה, ובלהט הויכוח התורני העמוק נקרע ספר התורה (יבמות צו:).

⁹ נקודה זו מבוארת יותר בדברי רבינו יהודה ב"ר קלונימוס להלן, שאמנם חולק על ר"ת בעיקר המהלך, אך בנקודה זו, דהיינו כישלון החכם בעבירה שמקורו בכך שהוא הביא את עצמו למצב זה, אין מחלוקת. בתוסי הרא"ש שבת יב: ד"ה "ר' נתן אומר קרא והטה", מובאת טענה זו בשם "ותריך ה"ר יוסף" והבאת דברי ר"ת מתחילה רק אחרי כן. אולם, אין נראה שיש כאן מחלוקת, אלא שהרא"ש הביא נקודה זו בשם ה"ר יוסף ולא בשם ר"ת, כי הלשון שם מבוררת יותר.

¹⁰ חולין, ה: ד"ה "צדיקים עצמן לא כ"ש", וכן הוא בתוסי הרא"ש חולין ה: ד"ה "צדיקים עצמן לא כ"ש", ובתוסי הרא"ש שבת יב: ד"ה "ר' נתן אומר קרא והטה", בצירוף הפסוק "לא יאונה לצדיק כל און". בתוסי שבת יב: ד"ה "רבי נתן אומר קרא והטה", נאמר "אומר ר"ת דלא פריך בשום מקום אלא גבי אכילת איסור שגנאי הוא לצדיק ביותר", כך שמוכן שבכל עבירה יש גנאי אך באכילת איסור יש גנאי מיוחד.

מקורו בעובדה שמאכל איסור נכנס לגוף האדם, מתמוג עמו ומטמטם את נפשו, בניגוד לעבירות אחרות שהן חיצוניות לאדם¹¹.

3) הקושיא מהסוגיא ביבמות

ר"ת עצמו מקשה כעת על תירוצו: "ואי קשיא הא דאמרי" ביבמות פרק נושאין על האנוסה ובכתובות פרק האשה אמר ר' אלעזר מימי לא העדתי אלא עדות אחד והעלו עבד על פי לכהונה¹² ופרכי" התם השתא בהמתן וכו' אלא בקשו להעלות כו' אלמא במידי דלאו אכילה אין הקב"ה מביא תקלה" במקור זה אין מדובר כלל על כשלון של החכם באכילת דבר איסור, ואעפ"כ מקשה הגמרא "השתא בהמתן" וכו', ומתרצת שאכן הקב"ה הגן עליו, ולא היה כשלון בפועל! שני תירוצים מציע ר"ת לקושיא זו. התירוץ הראשון ממשיך את המהלך הכולל שבדבריו עד כה, ואילו השני מרחיב את הדברים לכיוון אחר.

4) שני התירוצים לקושיא האמורה

התירוץ הראשון שמעלה ר"ת לקושייתו הוא "תריץ חדא דההיא דיבמות ליתא בכל הספרים...בכתובות נמי שיבוש הוא דהכא והתם חדא סוגיא היא". עצם השאלה "השתא" והתירוץ עליה אינן חלק מהנוסח הנכון של הסוגיא, וממילא אין בכלל קושיא. יודגש, כי ר"ת אינו מגיה כאן מסברא אלא מסתמך על כך שהסוגיא היא, כעקרון, זהה בכתובות וביבמות, אך רק בכתובות מופיעים הקושיא והתירוץ הנ"ל ולכן יש להגיה בכתובות על-פי הסוגיא המקבילה ביבמות¹³.

¹¹ העירני כבוד מעלת ידידי הרב חיים אמציה הכהן שחר, שליט"א כי הדברים מפורשים (לא בשם ר"ת, כמובן) אצל הרמב"ן בפירושו לתורה (ויקרא, יא:ג), וידידי ומורי הרה"ג עמיחי ישראל כנרתי, שליט"א העירני לדברי הרמח"ל במסילת ישרים פרק יא, המרחיב בנקודה זו של השפעתם הרוחנית השלילית של מאכלות אסורים על האוכל בשל התמוגותם בגופו.

¹² אחד מסוגי העדות הוא עדות כהונה, דהיינו כי פלוני הוא כהן. במקרה זה העיד התנא כי פלוני הוא כהן, אך אליבא דאמת מדובר היה בעבד של כהן, שהתנא טעה לחשוב כי הוא כהן מפני שהוא קבל תרומה. הגמרא מקשה "העלו סלקא דעתך השתא בהמתן...!", וכי באמת תבוא תקלה כזו על-ידי הצדיק! ומתרצת "אימא בקשו להעלות" (יבמות צט:; כתובות כח:).

¹³ בדפוסים שלנו הקושיא מופיעה בשתי המקבילות, ביבמות ובכתובות, וכך כבר היה בפני התוספות, שכן יש דיבורים המתחילים עליה בשני המקומות.

אפשרות שניה לתירוץ הקושיא היא "ואם רצונך שלא לשבש" ¹⁴ הספרים תריך הכי הכא נמי דאכילה היא שהיה העבד אוכל בתרומה לפיכך לא סגי אם לא היה מגלה להם הקי". הואיל ובכל זאת בסוגיא בכתובות כן מופיעים השאלה "השתא" והתירוץ עליה, אין זה כה פשוט למחקם. לאור זאת, יש להרחיב את תחום ההגנה האלוקית מפני כשלון, גם לתחום של השלכות רחבות יותר בתחום האכילה. לעדות המוטעית על ייחוסו של העבד נודעת גם משמעות של אכילת איסור, מפני שבעת יתנו לו תרומה, המותרת באכילה רק לכהנים, והוא יאכלנה ¹⁵. אם כן, עולה מסוגיא זו כי הקב"ה מגן על צדיק לא רק מפני אכילת איסור בשוגג בעצמו אלא גם מפני אכילת איסור של אדם אחר שבגין מעשי הצדיק.

את התירוץ השני לא ניתן להבין על בסיס הגנאי שבהתמזוגות מאכל האיסור בגוף הצדיק, שהרי הצדיק כלל לא אכל כאן דבר איסור. ניתן לומר, לפי תירוץ זה, כי לכל כשלון בתחום מאכלות אסורות נודעים גנאי וחומרה מיוחדים, בשל כניסת האיסור לגופו של יהודי כלשהו.

5) הבאת דברי ר"ת בתוספות ובתוספות הרא"ש

יש לציין, כי מהלך דברי ר"ת הובא, בקיצור מה, גם בתוספות במספר דיבורים. בחלק מהדיבורים לא מובא התירוץ השני של ר"ת לקושיא מהסוגיא במסכת יבמות, בדיבורים אלו נאמר במפורש "דלא שייך הך פירכא אלא במקום שהחכם עצמו נכשל באכילת איסור" ¹⁶. במקום אחד, מובא גם התירוץ השני, אך תוך העדפת התירוץ הראשון והמסקנה העולה ממנו ¹⁷. לעומת זאת,

¹⁴ "לשבש" = להגיה.

¹⁵ בסוגיא עצמה מבואר שמדובר היה בעבד של כהן שבכל מקרה אכל בתרומה. בתוספות גיטין ז, ד"ה "השתא בהמתן של צדיקים", מבואר שאשתו ובניו של העבד אסורים בתרומה, ובגלל העדות הותרו בה, שלא כדין, ובתוסי הרא"ש חולין ה: ד"ה "צדיקים עצמן לא כייש" מחודד יותר מהלך זה כך - "שמאכיל את בת ישראל בתרומה והוא עבד ואין לו בה קידושין".

¹⁶ יבמות צט: ד"ה "סי"ד השתא בהמתן של צדיקים"; גיטין (שם), כאשר התירוץ השני מובא, אך רק כטענה דחויה, ולא כתירוץ עצמאי; בתוסי שבת יב: ד"ה "רבי נתן אומר קרא והטה" כלל לא הובאה קושיא זו, וגם שם הובא רק המהלך של אכילת איסור עיי הצדיק עצמו.

¹⁷ חולין ה: ד"ה "צדיקים עצמן לא כייש" (אך הכל בשם הר"י הזקן).

בתוספות הרא"ש יש דיבורים בהם הובאו התירוצים בשו"ה¹⁸ ויש שאף הועדף התירוץ השני¹⁹.

ג. שיטת רבי יהודה ב"ר קלונימוס משפירא

1) פתיחה- הזיקה בין מעשי החכם להגנה האלוקית

דיון מקיף בנושא ההגנה מפני מכשול נמצא אצל רבינו יהודה ב"ר קלונימוס משפירא²⁰, בספרו יחוסי תנאים ואמוראים²¹, כדלקמן²². ר' יב"ק מתחיל את דבריו בקביעת היסוד המשותף למצבים בהם הקב"ה מגן על צדיקים ממכשול, "דאין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים בדבר שאין יכולין לשמור כגון זה שאין לאדם גדול כמוהו לראות ולעמוד על תבשילין²³ וכן כמה דברים." במקרה של רבי חנינא בן גמליאל, לא פשע החכם ולא יכול היה להישמר מפני הכישלון, ולכן הגן עליו הקב"ה מפני אכילת איסור. אמנם, בסוגיא נאמר כי האחריות על יצירת המצב שהוביל לאפשרות היווצרות הכשלון מוטלת על רבי חנינא בן גמליאל, מפני שהטיל אימה יתירה בתוך ביתו, אולם כוונת ר' יב"ק היא, ככל הנראה, שרבי חנינא בן גמליאל לא נשא באחריות על הכשלון עצמו ולכן היה זכאי להגנה מפניו.

אולם, אין הגנה כזאת כאשר החכם עצמו נושא באחריות למצב:

אבל בדבר שארם גדול יאמר אע"פ שגורו חכמים גורתם שלא לעבור על דברי תורה כגון לא יקרא לאור הנר שלא יטה וסומך על עצמו שיהיה דבר שלפי שעה יבוא לידי איסורא דאורייתא בכהאי

¹⁸ תוס' הרא"ש חולין ה'; ד"ה "צדיקים עצמן לא כ"ש".

¹⁹ תוס' הרא"ש שבת יב: ד"ה "ר' נתן אומר קרא והטה", בו כלל לא הובא התירוץ הראשון. תוס' הרא"ש יבמות צט: ד"ה "העלו ס"ד ומה בהמתן של צדיקים", בו הובאו שני התירוצים, תוך צידוד בשני אך ללא ייחוס הדברים לר"ת).

²⁰ שפעל באשכנז בדור אחרי דורו של ר"ת שבצרפת. רבו של ר' יב"ק, רבינו שמריה משפירא, היה מצוי בקשרי לימוד והלכה עם ר"ת. ר' יב"ק היה רבו של רבינו אלעזר מגרמייזא, בעל ספר רקח, ואחד מראשי תכמי אשכנז בדורו.

²¹ יחוסי תנאים ואמוראים, ערך רבי חנינא בן גמליאל, עמ' תלה-תלו. לעניין הספר, ככלל, יעויין במבואותיהם של הר"מ מימון והרב קצנלנבון לספר.

²² מפני שהספר אינו כה מצוי ומפורסם, הובאו עיקרי שלבי המהלך של ר' יב"ק בלשון קודשו, בשילוב (להבדיל) הסברים, מקורות והרחבות שלי.

²³ דידי הרה"ג עמיחי ישראל כנרתי, שליט"א, העיר לי שמדברי ר' יב"ק אלו משמע שמי שאינו "אדם גדול" כן צריך "לראות ולעמוד על תבשילין", על מנת לבדוק את כשרות מטבח. זאת, בהתאם לשיטת רש"י לגבי טעם דין "עד אחד נאמן באיסורים", מפני שאחרת אדם לא יאכל אצל חברו. אולם, אם בעל הבית כלל לא מצוי במטבח ואין לו כל קשר לכשרות המאכלים, כיצד ניתן יהיה לסמוך עליו, עכתי"ד.

גוונא לא, דומיא דר' ישמעאל בן אלישע שקרא ובקש להטות או הטה כר' נתן דכין דמשיים עצמו
על דברי תורה כהריוט מיבעי ליה לאודהורי בנפשיה...

הבחנה זו דומה לדברי ר"ת לעיל, כי לעיתים "חטא גורם". ר' יב"ק מבאר כי במקרה של רבי ישמעאל בן אלישע, והמקרים הדומים לו, הכניס החכם את עצמו לחשש כשלון מדאורייתא, מפני שעבר על דברי חכמים שמטרתם לגדור גדר בפני כשלון כזה, וממילא לא הגן עליו הקב"ה ממכשול²⁴.

2) דחיית החילוק בין אכילה לאיסורים אחרים

לאחר מכן, מציג ר' יב"ק את החילוק האפשרי בין איסורי אכילה לאיסורים אחרים ודוחה אותם, מכח הסוגיא ביבמות לגבי עדות של רבי אלעזר על העבד. ר' יב"ק מדגיש כי עדותו המוטעית של החכם מקורה בכך שהמדובר היה בעבדו של כהן, אשר בגין כך אכל תרומה, עובדה שהובילה את החכם למסקנה המוטעית כי העבד הוא עצמו כהן. ממילא, לא זו בלבד שאין מדובר כאן במכשול אכילה של החכם עצמו, אלא אף לעבד עצמו לא היה נגרם שום מכשול בתחום האכילה²⁵.

3) כח ההוראה של חכמים

²⁴ בנקודה זו מעיר ר' יב"ק: "ואין להקשות מהערמה דרב הונא בר חליון או רב הונא בר חיין דגרסי בפ"ר אליעזר דצורבא מרבנן לא אתי למיעבד לכתחילה דהתם כיון שהוא יודע לא אתי על ידי הערמה לעבור אבל דבר שבא בפתאום בהסח הדעת לעבור על דברי תורה כגון במדורה דאמר רבא אפילו עשרה בני אדם אסור אפילו לצורבא מרבני אסור." זו תת-חלוקה, ולפיה יש להבדיל בין איסור דרבנן שנועד למנוע מצב של כשלון בעבירה מדאורייתא ללא שהאדם ישים לב לכך, שאז הוא חל על ת"ח כמו על כל יהודי אחר, לבין שימוש בדרך של הערמה, שבה עצם ביצוע המעשה בדרך השונה מרגיל יזכיר לת"ח שלא להיכשל באיסור דאורייתא, ולכן לא נאסר עליו לנקוט בדרך ההערמה, למרות שהיא אסורה מדרבנן למי שאינו ת"ח.

²⁵ "ואין נ"ל תירוץ שמתרצים דלא שייך הא אלא באכילה דווקא ומשום הכי לא פריך הכא דמאי שנא והא דאמר ר' אלעזר בר' יוסי שפעם אחת בקשו להעלות עבד ליוחסין על פי ופרכין השתא בהמתן של צדיקים וכו' והתם לאו משום [אכילה] פריך הכי דהא פשיטא דאותו עבד של כהן היה ואוכל בתרומה היה ואוכל בתרומה היה ואין בימי ר' אלעזר בר' יוסי שום תקלה דאכילה אלא ביוחסין דאילו קדשי מקדש כגון אכילת קדשי קדשים שנאכלין לזכרי כהונה בלבד לא היה בימי ר' אלעזר בר' יוסי א"כ מה תקלת אכילה היה בעדותו ואם הדוחה ירצה לומר כי פסול יוחסים דבר גדול הוא גם זה אינו כי איסור כרת כגון הטיית הנר גדול מזה". הסיפא של הפיסקא עניינה דחיית חילוק אפשרי אחר, בין "דבר גדול" (כלשון סוגייתנו לגבי איסור אבר מן החי) לבין איסורים תמורים פתות. על טענה זו מקשה ר' יב"ק- וכי איסור הטיית הנר בשבת, שהוא איסור כרת, אינו "דבר גדול"!!

ר' יב"ק מסכם כעת בקצרה את שיטתו שלו "הילכך בדבר שהאדם ענין (?) אנוס התם שייך למיפך...". ומקשה קושיא עקרונית נוספת²⁶: "דאם לעולם אין תקלה באה ע"י צדיקים א"כ יש להקשות היאך יורו ב"ד לאכול חלב ולעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה ואפילו בהוראת ע"ז וכן כהן גדול" זאת אומרת, אם נניח שקיימת הגנה אלוקית מוחלטת על הצדיקים מפני כל תקלה שהיא, כיצד תיתכן מסכת הוריות, העוסקת בדיוק במקרה בו בית דין שגו והורו להתיר דבר שהוא באיסור כרת?

יצוין, כי על קושיא זו ניתן היה להשיב בשתי תשובות אפשריות:

- א. מדובר בדין שלא היה ולא לעתיד להיות, כמו בן סורר ומורה.
 - ב. מדובר בבית דין שחבריו אינם צדיקים, כפי שכבר אירע לצערינו בתולדות עם ישראל²⁷.
- אכן, ייתכן שבשל כך מחזק ר' יב"ק את קושייתו ממקרה נוסף, שלגביו לא ניתן לטעון טענות אלו. "וכן חזקיהו מלך יהודה שהיה חסיד גמור ואכלו את הפסח בלא ככתוב על ידו וכ"ש חמץ..." הפסוקים מעידים שחזקיהו מלך יהודה עיבר את השנה שלא כדין ובגינו עם ישראל חגג את חג הפסח באייר, וממילא יוצא שבזמן חג הפסח האמיתי, אכלו כל יהודים חמץ, וכאן מדובר במקרה שאירע בפועל, והוא אירע לצדיק²⁸.

לאור קושיות אלו, מעמיד ר' יב"ק יסוד מהותי נוסף:

אלא על כרחך בהוראה לא שייך שבכל דבר שנותנין דעת להורות והכוונה להעמיד הדבר על דין תורה כמה שגו בדבר זה...לפיכך נראה כי לא שייך לומר כן בהוראה הואיל ואמרה תורה כי יפלא

²⁶ שלא נדונה ע"י ר"ת, מפני שלשיטתו עיקר החילוק נעוץ בהגנה אלוקית על החכם הצדיק דווקא מפני אכילת איסור, וממילא אין מקום להווא אמינא שאין תקלה באה כלל לצדיקים. אצל ר' יב"ק יש קישור בין החילוק הקודם לבין שאלה זו והוא ממעשה דר' יהודה בן טבאי "וכן נמי ביהודה בן טבאי שהרג עד זומם כיון שהיה שם שמעון בן שטח שהיה ממופלא ב"ד היה לו לדון גם על פיו מיהו אין מכאן ראייה כך ולא כך דאם לעולם..."

²⁷ יעויין מגילת תענית לתאריך כ"ח בטבת "בעשרים ותמניא לטבת יתיבת כנישתא על דינא", ובביאורה "מפני שהיו הצדוקין יושבין בסנהדרין...אמ' להם שמעון בן שטח...וכך עשה להם עד שנסתלקו כלם יום שנסתלקה סנהדרין של צדוקים עשאוהו יום טוב." (מהד' נעם, עמ' 277).

²⁸ ר' יב"ק דוחה תירוץ אפשרי, והוא כי מעשה חזקיהו היה כדין- "והכא לא שייך למימר אתם אפילו שוגגים אתם אפילו מזידיים דא"כ למה הכתוב מעיד בלא ככתוב כתי וכתוב הוא הילכך היה לנו להקשות מכאן בדברי הכל"

אחרי רבים להטות עמדה תורה על העתיד...הילכך בכל הוראה לא שייך למימ' אין תקלה באה על ידיהן...²⁹.

אם כן, בכל מקרה בו חכם עושה מעשה מסויים ביודעין, מפני שהוא פוסק כך להלכה, לשם שמים ועל-פי עיונו המעמיק וקבלתו מרבותיו, אין הדבר נוגע כלל ועיקר להגנה האלוקית מפני מכשול, כי אין כאן כל מכשול. כך יהיה גם לגבי מי שינהג לפי הוראתו, והוא לא ייחשב חלילה כמי שנכשל בדבר הלכה, אלא כמי ששמר בדקדוק על דבר ה'. זאת, למרות שאם ינהגו כן אחרי שנפסקה ההלכה באותו עניין שלא כשיטת אותו חכם, בוודאי שתהיה זאת עבירה גמורה. בסוף דבריו, מחדד ר' יב"ק את הדברים:

"והוראה עצמה דוקא ע"י מומחה סומכין אבל על פי תלמיד אין סומכין אלא א"כ נתן לו רבו רשות". כח הפסיקה מסור רק למי שראוי לכך, ומי שטרם הגיע להוראה, אסור לו עצמו, ובוודאי לאדם אחר לסמוך על דבריו. כפי שביארו ופסקו גדולי הדורות, יש להבחין בעניין זה בין רמות שונות של שאלות הלכתיות, כך שחכם שהגיע להוראה לגבי נושאים הלכתיים מסויים, ייחשב כתלמיד לגבי עניינים חמורים יותר, והמסתמך עליו ייתן אף הוא את הדין. יודגש, כי על מדוכה זו ישבו גדולי הדורות, והדגישו עד כמה יש להבחין בין רמות שונות של ת"ח, ולמי מותר להורות באיזה נושא³⁰.

"ובדבר שחכם מתיר וחבירו אוסר אין חבירו המתיר רשאי להאכילו מאי דלא סבירא ליה שאף זה נקרא תקלה"³¹. ההכרעה הלכתית מסורה לגדולי הדורות, ובמקרה של מחלוקת שלא הוכרעה כל אחת מהשיטות היא היא ההלכה, עבור החכם הפוסק כן, ולכן עבורו, אם הוא יעבור, בשוגג, על שיטתו שלו, יהיה בכך מכשול, למרות שלפי החכם החולק עליו מדובר בהיתר מוחלט³².

²⁹ ר' יב"ק מביא דוגמאות רבות למחלוקות הלכה למעשה בין התנאים והאמוראים, שלפי ההלכה שנפסקה לאחר מכן נדחתה דעת אחד מהחולקים, ולכאורה יוצא שהתנא או האמורא שהורה כן מתחילה נכשל בהלכות חמורות והכשיל אחרים.

³⁰ על נושא זה יעויין בהרחבה להלן בנספח.

³¹ יעויין שם לראיותיו של ר' יב"ק לנקודה זו.

³² בהקשר זה יש להדגיש כי פסיקת הלכה של כל צד במחלוקת הלכתית בין גדולי ישראל היא הלכה מוחלטת וגמורה לכל הנוקטים בשיטתו של אותו חכם. אך הורה מרן הרב זצ"ל הלכה למעשה, לגבי כפיה על אנשים להסתמך על היתר המכירה בשנת השמיטה: "...ומובן הדבר שחכמת הדת, כמו כל חכמה מדעית, נותנת מקום לחילוקי דעות, וישנם דברים שלדעת אחדים מחכמי הדת הם מהחמורות, שאינן נדחין מפני הכרח גם כשיש מקום לספק בחיוב שלהם, ולאחדים מהם יהיו לדעתם הדברים ההם מכלל הקלות, שבמקום של הכרח ודחק מקילים בהם כשיש בזה איזה צד של ספק. אבל זהו כלל גדול, שבמה דברים אמורים, שיש חילוק בין מצות קלות לחמורות, דוקא במצב המנוחה

ד. שיטת רש"י

באחת מתשובותיו³³, משיב רש"י לשנים מתלמידיו, ששימשו ככל הנראה כמורי הוראה בעירם, בנושא כשרותו, בדיעבד, של בשר עוף שהובא ע"י שליח גוי, ללא שיש עליו סימן זיהוי³⁴. החכמים השואלים פסקו להתיר את העופות, על-פי הבנתם ועיונם בסוגיית התלמוד הנוגעת לנושא ופנו לקבל את אישור רש"י לפסקם, עקב ערעור מצד תלמידי חכמים אחרים במקומם על הכרעתם זו. רש"י השיב כי יישום האמור בסוגיא על המצב נשוא השאלה מוביל למסקנה כי הבשר אסור. אולם, "והם סמכו על חיתוכי דגוי מידע ידיעי בטוח אני שלא באה התקלה ע"י בהמתן של צדיקים וכ"ש על צדיקים עצמם ומכאן ואילך אל ינהיגו כן." זאת אומרת, מסקנתם ההלכתית אמנם היתה מוטעית, ואל להם להמשיך ולהורות כן, אבל רש"י מעודדם שאליבא דאמת, כלפי שמיא גליא שאף יהודי לא נכשל באכילת בשר איסור בגללם, אלא הקב"ה סייע שהבשר שהם התירו באמת היה בשר כשר שנשחט ע"י יהודי, כדין.

כיצד ניתן להבין את דברי רש"י לפי המהלכים השונים שהוצגו לעיל בעניין "השתא בהמתן"?

באשר לשיטת ר"ת, הרי שכאן אמנם מדובר בענייני הנוגעים לאכילה, אך מלשון השואלים "בא מעשה לידינו והתרנו" עולה ברורות כי לא מדובר דווקא באכילה ע"י החכמים עצמם אלא בהוראה לאחרים. שיטת רש"י, שבמקרה זה יש הגנה ממכשול, מתיישבת עם תירוצו השני של ר"ת בספר הישר, שהקב"ה מגן על

והחופש, דהיינו כשמניחים את כל יחיד לעשות כנטיית לבו, והיחידים או הרבים שמצטרפים מהם באים ושואלים את חכמי הדת איך להתנהג. אבל כשיש כח כופה ומכריח, בין שיהיה מישראל, או מאומות העולם, אז אין שום הבדל בין קלות לחמורות, וכל המצות כולן יש להן בנוגע לזה דין של חמורות. וההיסטוריה שלנו מלאה מעובדות כאלה, שבשעה שהיו חפצים לכופ את ישראל אפילו על דבר קטן מהדת עמדו כנגד הכופים בכל כח, ויש שהגיעו הדברים גם למסירת נפש... אם מצד איזה כח שיהיה יבוא ענין של כפייה, לכופ גם את הרוצים לקיים את המצוה מפני נטיית רוחם, או מצד שהם מאמינים יותר לאותם החכמים שסוברים שהיא מהחמורות, שאלה לא יוכלו למלא את חפצם, אז באמת יצא הדבר מכלל הקלות, ויהיה נחשב בכלל החמורות..." (אגרות הראי"ה, ח"א, אגרת רלו, עמ' רפד).

³³ תשובות רש"י, מהדורת י" אלפנביין, סימן עג, אות ג, עמ' 94 ו-96-97. למקור זה הגעת על-פי הציונים בדק"ס השלם לגיטין ז.

³⁴ לצורך דיונו כאן, אין צורך להרחיב בפרטי הנדון ההלכתי שם, לגופו.

צדיקים מפני מכשול בתחום האכילה בכללו, אך מנוגדת לתירוץ הראשון, שיש לצדיק הגנה אך ורק מפני אכילת איסור בעצמו. לעומת זאת, נראה כי דעת רש"י שונה מזו של ר' יב"ק. כאמור, תלמידי רש"י הכריעו הכרעה הלכתית, שהתבססה על עיונם בסוגיא. זו דוגמא מובהקת ל-"דבר שנותנין דעת להורות והכוונה להעמיד הדבר על דין תורה" שלגביו אמר ר' יב"ק "בכל הוראה לא שייך למימ' אין תקלה באה על ידיהן". רש"י, לעומתו, קבע כי קיימת כאן הגנה אלוקית מפני מכשול, ולפיכך נראה כי הוא לא סבר וקיבל חילוק בין הוראה לבין מכשול הבא בלא יודעין.

ה. ר' אב"ן ממגנצא

גישה דומה לזו שהוצעה להבנת דברי רש"י, עולה, כפי הנראה, גם אצל רבינו אליעזר ב"ר נתן ממגנצא (ר' אב"ן) גדול חכמי אשכנז בדורו של ר"ת (שהיה ראש וראשון לחכמי צרפת):

אירע מעשה במגנצא בימי רבותינו ר' קלונימוס בר יהודה וכימי מורי ר' אליקים ב"ר יוסף אני אליעזר בר נתן אחריהם ושאר חכמי הקהל והובא לפניו דק קטן של כבש כאורך אצבע שהיה יוצא מן הרקץ...וישבו ודנו בהלכה והסכימו כולם להיתר³⁵...ובשנת תתק"ח לפרט הובא לפני אני אליעזר דק כמותו גם הוא מכבש והכשרתיו והיה רבי שמואל חתני יושב לפני והתחיל דן לפני בהלכה...ואמרת בליבי אפשר דאסור ורבותי שהוכרתי יורו בו היתר הלא אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים וברקתי בתרגולין ואווחים ומצאתי האי כנגדן בעוף דלא כפי רבותיי...ועתה יש לי לפרש ההלכה על בוריה ולהעמיד דברי רבותיי שהכשירו³⁶

גם במקרה זה, כמו בנידונו של רש"י, מדובר בפסק הלכה, המבוסס על עיון בסוגיית התלמוד, ואם כן זו דוגמא ברורה למצב הנכנס תחת הגדרתו של ר' יב"ק-"דבר שנותנין דעת להורות והכוונה להעמיד הדבר על דין תורה". ר' אב"ן מיישם כאן את הכלל כי "אין הקב"ה מביא תקלה ע"י צדיקים", ומשתמע ברורות כי לא סבר כר' יב"ק.

³⁵ וכאן מביא ר' אב"ן את הדרך בה הוכרעה ההלכה מתוך הסוגיות.

³⁶ ספר אב"ן העזר, סי' יט. ר' אב"ן מיישב את ההכרעה ההלכתית של רבותיו דווקא על-בסיס טעות שלהם הן בעיון הסוגיות והן במציאות העובדתית, שהובילו יחד למסקנה הלכתית נכונה! לענין זה, העירני ידידי הרה"ג עמיחי ישראל כנרת, שליט"א לדברי אדונינו הגר"א בפירושו למשלי (טז: ז)- "והענין מאן מלכי רבנן שפתותיהם כמו קסם אף שטעו לפי השאלה מ"מ במשפט לא ימעל פיו כלומר בהדין עצמו לא יטעו כי בסוף יתגלה שלא כן היה המעשה".

יצויין עוד, כי אמנם מדובר כאן בענייני אכילה, אך ר' אב"ן מדגיש את עצם היעדר האפשרות כי ייצא מכשול בהוראה מתחת ידי החכמים - " ואמרתי בליבי אפשר דאסור ורבתי שהזכרתי יורו בה היתר". לאור האמור, עולה כי ר' אב"ן, כרש"י, אינו סבור כי יש הגנה אלוקית על החכמים רק מפני אכילת איסורים, אלא מדובר בהגנה רחבה מכל טעות.³⁷

נספח- למי מסור כח הפסיקה

³⁷ בדומה לכך, כתב רבינו יצחק ב"ר משה בספר אור זרוע (פסקי ע"ז, סימן רעט עמ' 73), לגבי מחלוקת מסויימת בהלכה בה הוא הכריע, הלכה למעשה, להחמיר: "ואני המחבר פליאה היא בעיני הואיל ורבתינו [החכמים החולקים על ההכרעה שקבל מרבנו הראב"י והורו להתיר הלכה למעשה באותה שאלה] הורו בה להיתירא ועבדי בה עובדא היאך היה הקב"ה מביא תקלה על ידם" והוא מאריך ליישב את שיטתם על-פי העולה מהסוגיות, למרות שהוא עצמו מכריע אחרת.

כאמור לעיל, בבירור שיטת רבינו יב"ק, כח הפסיקה מסור רק למי שראוי לכך, ויש להבחין בעניין זה בין רמות שונות של שאלות הלכתיות, כך שחכם שהגיע להוראה לגבי נושאים הלכתיים מסויימים, ייחשב כתלמיד לגבי עניינים חמורים יותר, והמסתמך עליו ייתן אף הוא את הדין. על מדוכה זו ישבו גדולי הדורות, והדגישו עד כמה יש להבחין בין רמות שונות של ת"ח, ולמי מותר להורות באיזה נושא. יודגש, כי אין לחשוש בעניין זה ללשון הרע, כפי שכתב מרן ה"חזון איש" (אגרות, ח"א סי' קל"ג): "ואם הותר לדבר לשון על אומן באומנותו, להאיש הדורש עליו לצורך, על מי שתורתו אומנותו לא כל שכן שמותר להודיע להמחזיקים בתורה וצריכים לדעת. כי הידיעה של חכמי הדור לבס ומדתם, הן הן גופי תורה". מפאת חשיבות הדברים נרחיב מעט את הדיבור ונרבה בציטוטים והפניות.

א. שו"ת צמח צדק (הקדמון), סימן מ: " דכיון שהיה מסופק בהוראה זו ושאל ללומדים ולא שאל לבעלי הוראה המפורסמים לא מיקרי שוגג ודאי אלו לא היה יודע כלל שיש איסור בדבר היה מיקרי שוגג מצד שאינו יודע או שהיה יודע והיה שואל בעל הוראה המפורסם והיה מתיר לו מיקרי נמי שוגג אבל האי כיון שידע שיש ספק בהוראה זו תו לא מיקרי שוגג מצד שאינו יודע שהרי מכל מקום יודע קצת...ומצד שעשה על פי הוראה נמי לא מיקרי שוגג כיון דלא שאל לבעל הוראה מפורסם שיהא ראוי לסמוך עליו דהכי כתב מהר"ם בתשובת מיימוני להלכות אישות בד"ה נפל למים שאין להם סוף וכו'. וז"ל דברי חכמים מקוימי דאם נשאת בלא התרת חכם דתצא או משמתנין ליה עד שיוציאה ואין לחוש שמא אחד מקרוביה יתירנה לינשא דחכם מורה הוראה בעינן כרב נחמן ורב שילא בדורם שיהא כדאי לסמוך על הוראתו וכו' עכ"ל. הרי מבואר שצריך לשאול דוקא לגדול הדור אבל זה לא שאל אלא ללמדן היודע ספר אבל לא נהירין ליה שבילין דהוראה אף על פי שהוא מוסמך מה זו סמיכה הכל יודעים שאין דינים הללו מסורים לכל כשאר דיני איסור והיתר בשר בחלב ונותן טעם לפגם וכיוצא בזה" [ונידונו הוא באיסור דרבנן של נשיאת אשת חמיו]

ב. דברי הצי"צ הנ"ל הובאו להלכה בספר פתחי תשובה, הן בענייני מאכלות אסורים והן בענייני היתר עגונות (פת"ש יו"ד סי' צט ס"ק ה, ופת"ש אהע"ז סי' י"ז ס"ק ק"מ).

ג. אוצר הפוסקים, סוף סימן י"ז, שהביאו את דברי ספר מאיר נתיבים סי' ס"ב לגבי רבני הקהילות המורים בענייני עגונה: ועושים את עצמם כלא יודעים מן החרם דרבנן קשישאי גאוני ארץ שחלילה לרבני הקהילות להורות הלכה למעשה בעיגונא דאיתתא כי אם לרבני הגלילות שלהם

ניתן הרשות על זה וכבר בא לפני הרבה פעמים מה שהתירו רבני הקהילות...וטעו בדבר משנה ואין צ"ל בשיקול הדעת... ועליו הביאו את דברי שו"ת בית אברהם (מחרסון) סי' כ"ו: "ואם כי עתה ירדו הדורות ונתקיים מאמרם והגליל ישום עם כל זה צריכים לזה מהני רבנן דפקיע שמייהו."

ד. שו"ת נו"ב מהדורה תניינא חלק יו"ד סי' פח: "מהיום ומעלה הוי זהיר ברוחך שלא לקפוץ להורות בדברים כאלו בלתי שאלה מגדולי הדור כי אין הוראה זו כהוראת נטלי"פ או לשער בששים או לראיית נקב אם ניקב מעבר לעבר שהם דברים השכיחים ורוב הקמים להורות בקיאים בהם משא"כ בפתחי נדה ובדבר שאינו שכיח." ויעויין עוד שם, אבן העזר סי' קנ.

ה. ילקוט יוסף ח"ד, סימן שיח, סעיף ד: "אם שאל דבר הלכה לרב הידוע ומפורסם כמי שאינו בקי בהלכה והשיב לו להיתר ועבר ועשה כן בשבת על פי הוראתו ואחר כך נתברר שאותו חכם טעה בהוראה יש לומר דחשיב כעשה במזיד ואסור לו ליהנות מאותה מלאכה, שמאחר שחכם זה ידוע ומפורסם לכל שאינו בקי בהלכה לא היה לו לסמוך עליו." ובהערה ז שם הפנה לצמח צדק הקדמון והפת"ש וכתב עוד: "וראה עוד במשכנות הרועים שכתב שהמורה על פי השלחן ערוך או מתוך ספקי קיצורים בלבד מבלי לדעת את מקורות ההלכה וטעה מזיד הוי ועיין במהרש"א בחידושי אגדות דהמורים הלכה מתוך השלחן ערוך בלבד או מתוך ספרי קיצורים בלבד מבלי לדעת את מקורות ההלכה הרי הם בכלל מבלי עולם ומטעין העולם בהוראותיהם...ועל כל פנים בזמן הזה לא כל תלמיד חכם חשיב חכם שהגיע להוראה שיכולים לסמוך על פיו..."

ו. ספר מקראי קודש (פורים להרה"ג משה הררי שליט"א) מהד' תשס"ג, פרק ה, הערה נו עמ' קטו- "כאשר רב שהתמחה בענין מסוים אמר דברו אך גדולי הדור ראו את ממצאיו וטיעונו ופסקו אחרת כדברי גדולי הדור אנו עושים. וכן הורה לי הג"ר מאיר מאזוז, שליט"א...". לעני"ד ניתן להביא ראיה לדבריהם מהגמרא במסכת גיטין (ה:) "בר הדיא בעי לאתווי גיטא אתא לקמיה דרבי אחי דהוה ממונה אגיטי א"ל צריך אתה לעמוד על כל אות ואות אתא לקמיה דרבי אמי ור' אסי אמרי ליה לא צריכת וכי תימא אעביד לחומרא נמצא אתה מוציא לעו על גיטין הראשונים." רש"י (שם, ד"ה "ממונה אגיטי") ביאר- "דקיימא לן כל שאינו יודע בטיב גיטין וקידושין לא יהא לו עסק עמהן והוון מנו גברא רבה לאורויי היכי נעביד". [יעויין דק"ס השלם, שם, לחילופי הנוסחאות

בסוגיא] ויעויין שו"ת הריב"ש סוף סי' שפ"ט שרב אחי עצמו היה גם מגדולי ת"ח. והנה אעפ"כ נקטינן כגדולי הדור.

ז. ספר הצבא כהלכה-הלכות מלחמה וצבא של הרה"ג יצחק קופמן, שליט"א, מהדורת תשנ"ד, עמי שצז-שצח הפנה לשי"ך יו"ד סי' רמ"ב בקונטרס, אך כתב "ודוקא אם שני החולקים הם שוים אבל אין סומכין על יחיד נגד רבים אלא בשעת הדחק והפסד מרובה באיסור דרבנן" ובהערה 35 על אתר- "וכן הדין בקטן נגד גדול ממנו בחכמה ובמנין, והשמטנו זאת מפני שאין הדבר מעשי", והעיר על דברים אלו הגר"א נבנצל, שליט"א (עמי תמג הערה 78) - "...לענ"ד הוא מצוי מאוד, כגון ת"ח שאינו מן השורה הראשונה החולק על המשניב, או, להבדיל בין חיים לחיים, על אחד מהפוסקים המובהקים שבדור."

ח. על כולנה, דברי מרן הגאון רבי אברהם אלקנה כהנא שפירא, שליט"א בעיטורי כהנים ניסן תשנ"ו גליון 135 (נדפס בעוד מקומות ולאחרונה בקובץ ואנחנו קמנו ונתעודד, אלול תשס"ה, עמי 9-10): "ונוסיף ונאמר שיש ענין של ד"ת משום דרוש וקבל שכר...לכל דברי הגיון בדי"ת אפילו קלושים יש על ידי זה חיבור לתורה כי גם הוא אמינא של שכל היא בכלל תורה. שונה הדבר לגבי מסקנא של הוראה ששם ישנה אחריות כבדה בזה...כשהיה העולם כתיקונו ידע כל ת"ח ורב את מגבלותיו שפלוני מסוגל לפסוק בענינים של חלק א' מיו"ד, ועל ס"ת ומקוה למשל יהסס ולא יפסוק ללא התייעצות עם גדולי תורה, וכ"ש בכשרות גיטין וקידושין שדורשים דרגה גבוהה יותר של כושר הוראה. ובשאלה של עגונה אפילו רב חשוב נמנע מלפסוק מבלי לשאול את רבותיו גדולי הדור המוסמכים. ובענינים של כלל ישראל רב רגיל, או ראש ישיבה שלא מפורסם ששולט בכל תדרי תורה ומוסמך לפסוק הוראות בכל מקצועות התורה לא היה עולה על דעתו לגלות ברבים את חוות דעתו הלכה ולמעשה..."

ט. כן כתב עוד מרן הגרא"ש, שליט"א, בקובץ הני"ל עמי 11 - 12 (ובמקור מתוך הספר ויעמידה ליעקב לחוק של הרב פרופ' שוחטמן, ושנית בספר מורשה, עם הערות- וממנו לקובץ הני"ל), בעמי 12: "ברור שמי שלא יכול לפסוק בשאלות חמורות בכל ד' חלקי השו"ע, ופסקיו מקובלים בישראל, אינו יכול לפסוק פסקים בענינים של כלל ישראל, שהם קשים ומורכבים הרבה יותר." ובהערה 5 שם (של עורכי ספר מורשה) הפנו לפת"ש ולצמח צדק וציטטו מקצת לשונו ולנובי"י סי' קנ הני"ל, ולשתי תשובות של הרא"ש כלל ל"ב סימן ג (לגבי אשה שנשאה את שליח ההולכה של הגט שאמר בפני נכתב ובפני נחתם והתרה בה חכם שלא תעשה כן: "ועוד אני

אומר שצריך להוציאה...אם עבר על התראת ב"ד וכנסה מפקינן לה מיניה ועוד מכין אותו מכת מרדות. ואף אם יאמר לא עברתי על התראת בית דין כי אחרים התיירו לי לאו כל כמיניה, תדא שהדבר ידוע שאין באישיביליא ובכל פרובינציא אדם שיוכל לחלוק על הוראתך אף כי אם היית אתה מיקל והם מחמירים היה לו לשמוע לך כל שכן שהם מקילים לא היה לו לזלזל בהוראתך וראוי לנזיפה ומוציאין אותה ממנו..." וכלל מ"ה ס"י ז' (ושם נאמר "ילמדנו רבינו...ואמר שתלמיד אחד הורה לו זאת ההוראה. ותמהתי על ההוראה הזאת...תשובה...נמצא זה שמעון שנשאה חוטא ומחטיא...וראוי לעונש גדול ומופלג על שפגע באשת איש ולא נמלך בגדולי הארץ ולא היה לו לסמוך על הוראת תלמיד שלא הגיע להוראה ואותו תלמיד ראוי לעונש כמוהו כי גדול המחטיא את חברו יותר מן ההורגו.")

י. פסק ההלכה של מרן הגראא"ש, שליט"א, מיום ד' אב התשס"ה: "רק גדולי תלמידי החכמים שבדור- כוחם לפסוק בשאלות חמורות בכל חלקי התורה, ופסקיהם מקובלים בישראל, ראויים לפסוק בשאלות אלה הנוגעים לכלל ישראל. כל מי שלא הגיע למדרגה זו עליו להמנע מלפסוק בעניינים אלו, ואם בכל זאת מורה הלכה כבר קרא עליו הרמב"ם (פ"ה מת"ת ה"ד) – "רשע שוטה וגס הרוח, ועליו נאמר כי רבים חללים הפילה וכו' ועליו נאמר ועצומים כל הרוגיה אלו התלמידים הקטנים שלא הרבו תורה כראוי והם מבקשים להתגדל בפני עמי הארץ ובין אנשי עירם וקופצין ויושבין בראש לדין ולהורות בישראל הם המרבים המחלוקת והם המחריבים את העולם והמכבין נרה של תורה והמחבלים כרם ה' צבאות, עליהם אמר שלמה בחכמתו אחזו לנו שועלים קטנים מחבלים כרמים". הנוקטים למעשה כפי מה שפסקו להם רבנים שלא הגיעו לדרגת הוראה בנושאים אלה...אינם בגדר שוגגים ועתידיים גם הם ליתן את הדין"